

MAURITS COORNAERT

KNOKKE EN HET ZWIN

de geschiedenis,
de topografie en de toponimie
van Knokke
met een studie over de Zwindelta

BOEKDEEL I

DIT BOEK IS EEN REALISATIE VAN DE DRUKKERIJ LANNOO. TIELT

© Maurits Coornaert, Waregem

Omslagontwerp :
Cis Verhamme

Gezet, gedrukt en gebonden bij
Drukkerij-Uitgeverij Lannoo pvba, Tielt, 1974

Kaart op omslag :
Fragment uit afbeelding 5 :
De Zwinmondning in 1622

D/1974/A.M. Ghekiere, Uitgever

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	9	Verantwoording	13
Inleiding	11	Lijst van afkortingen	15

DEEL I.

DE HISTORISCHE GEOGRAFIE EN DE GESCHIEDENIS

Hoofdstuk I :			
De eerste fase van de landwinning			
1. De schorretijd	19	4. De reorganisatie van de loodsdienst	62
2. De indijking tot en met de Kalvetedijk	21	5. Brugge verwierf het volledig toezicht op het Zwin	68
3. De indijking tot en met de Kragendijk	26	6. Brugge houdt het Zwin bevaarbaar	70
4. Tot en met de Hoge Polder	29	7. De bakemannen in de 16de eeuw	73
5. De Vagevierspolder beëindigde de eerste fase van de indijking	32	8. De loodsen van het Zwin steunen verder Brugge	78
6. De sluizen van de watering Reigaarsvliet	35	9. De laatste jaren van de Zwinloodsen	81
7. Het ontstaan van de duinen	37	10. De tabellen van de scheepvaart op het Zwin in de 16de eeuw	85
8. De Graafjansdijk	39	Hoofdstuk III :	
9. De duinen breiden zich uit	41	De tweede fase van de landwinning	
10. Het afdammen van de Reigaarsvliet	43	1. Plannen om het Hazegras in te dijken	91
11. De eerste betwistingen om het bezit van het Hazegras	46	2. De westoever van het Zwin in de 15de en 16de eeuw	88
Hoofdstuk II :		3. De Oude Hazegraspolder	95
De scheepvaart op het Zwin		4. De zeeeringen van Knokke in de 17de eeuw	99
1. Eerste bakens en eerste loodsen op de Vlaamse kust	51	5. De Izabellasluis van de watering Eielsluis	102
2. De eerste bakens in het Zwin	54	6. Het Hazegras omstreeks 1700	104
3. De afbakening van de vaargeul geraakte stilaan georganiseerd	57	7. Het proces tegen de erfgenamen Monterey	107
		8. De zeeeringen van Knokke in de 18de eeuw	109

9. Het probleem van de afwatering	111	graspolder	182
10. Nieuwe plannen om de Hazegras-schorren in te dijken	113	16. Eigenaars en pachters van de Nieuwe Hazegraspolder	186
11. Philippe-François Lippens dijkt de Nieuwe Hazegraspolder in (1784)	118	17. De Zoute Polder als waterschap	188
12. De Hazegrassluis en de Hazegrasstraat	123	18. De uitbating en de bewoning van de Zoute Polder	192
13. De Zoute Polder	125	19. De Generaliteit van de Hazegras-sluis	195
14. Het Hazegras omstreeks 1800	128	20. De duinen van Serweytens	199
15. Plannen om het Zwin af te dammen	132	21. De Willem-Leopoldpolder	202
16. De Willem-Leopoldpolder	138	22. De bossen van Knokke	203
17. De laatste betwistingen om het bezit van het Hazegras	140	23. De weiden van de Knokse duinen	205

Hoofdstuk IV :

De polders en de duinen

1. Het schorreveld	143	Hoofdstuk V :	
2. Hoe ontstaat een polder en een waterschap ?	145	De verdediging van het Zwin	
3. Het landschap ten westen van de Knokse Dijk	147	1. De vroegste periode	213
4. Het grondgebied van de watering Volkaartsgote	149	2. De Honderdjarige Oorlog	215
5. Vaucelles staat de Keuvel tijdelijk aan Ter Duinen af	151	3. De tweede helft van de 15de eeuw	219
6. Ter Duinen pacht de Keuvelhoeve	155	4. De oorlog tegen Maximiliaan van Oostenrijk	221
7. Volkaartsgote als waterschap in de 18de eeuw	158	5. De oorlogen van Keizer Karel	224
8. De Oost-Duinen van Vlaanderen	162	6. De Watergeuzen trachten de Zwin-streek te veroveren	226
9. De duinen in de 16de en 17de eeuw	165	7. Farnese verovert Sluis	231
10. Het Hazegras in de 17de eeuw	169	8. De Vlaamse kust vormde ca. 1600 een versterkte linie	234
11. Het Brugse Vrije pacht de Oost-Duinen	171	9. Maurits van Nassau tracht Oostende te ontzetten	237
12. De Oude Hazegraspolder in de 18de en 19de eeuw	173	10. Maurits van Nassau krijgt vaste voet in het Oost-Vrije	239
13. De Nieuwe Hazegraspolder als waterschap (tot 1800)	176	11. Maurits van Nassau herovert Sluis	242
14. De Nieuwe Hazegraspolder als waterschap (na 1800)	179	12. Kalmte op het front in Vlaanderen	244
15. De uitbating van de Nieuwe Haze-		13. De Tachtigjarige Oorlog in een nieuwe fase	246
		14. Hoe werd een fort gebouwd en veroverd ?	247
		15. Het Sint-Jorisfort	249
		16. De Linie van Fontaine	255
		17. De Tachtigjarige Oorlog eindigt in 1648	258

18. Herhaalde invallen van de Fransen	261	6. De wederopbouw van de kerk	300
19. Nog twee Franse oorlogen	265	7. Knokke in de eerste helft van de 17de eeuw	302
20. De eerste helft van de achttiende eeuw	268	8. Na de wederopbouw van de kerk	304
21. Het kordon van desertie in het Brugse Vrije	271	9. Knokke na de Tachtigjarige Oorlog	307
22. Jozef II herstelt de grens van 1664	272	10. Zware oorlogsjaren	310
23. Het Hazegrasfort	275	11. De eerste helft van de 18de eeuw	313
24. Het Leopoldfort	277	12. Pastoor Pieter Trouveyn	314
		13. Knokke omstreeks 1775	318
		14. Knokke treedt de 19de eeuw binnen	322

Hoofdstuk VI :

De geschiedenis van de parochie Knokke

1. Het ontstaan van de parochie	287
2. De topografie van Knokke vóór 1600	290
3. Kerk en parochie vóór 1578	292
4. De Calvinistische periode	295
5. Het herstel van de katholieke godsdienst	296

Hoofdstuk VII :

De leengoederen

1. Algemeen overzicht	327
2. De abdij van Vaucelles koopt een leengoed	329
3. Het tienderecht in de parochie Knokke	331
4. Wat was het lagaanrecht ?	335
5. Lagaan vóór de Zwinmonding	337

DEEL II.

DE TOPONIMIE 343

1. Algemeen overzicht	345	4. Alfabetisch register	371
2. Verantwoording	347	5. Bibliografie	429
3. Toelichtingen bij de kaarten	348	6. Illustraties	443

VOORWOORD

De geschiedenis van Knokke — ons verleden — is grotendeels de geschiedenis van het Zwin, van het Hazegras en van het Zoute. Daar vindt men de oorsprong van alles wat nu in onze badstad bestaat.

Een gemeente zonder verleden is een gemeente zonder ziel, zonder leven en zonder toekomst. Daarom ben ik zo verheugd dat Knokke nu eindelijk zal mogen beschikken over een wetenschappelijk relaas van haar bewogen verleden en van haar merkwaardige evolutie in de loop van de voorbije, maar niet vergeten eeuwen.

Deze geschiedenis van Knokke en van het Zwin werd door onze voorouders geschreven, soms met bloed, zweet en tranen, en soms met vreugde, met vrede en met liefde. Maar steeds en immer was het een strijd, een harde en bestendige strijd tegen de zee, tegen de stroom, tegen de vijand. Nooit opgeven, steeds herbeginnen, steeds volharden; geloven ook in een betere toekomst. En wat is geloof? Geloof is een vogel die het licht voelt, en die zingt wanneer de dageraad nog in het duister schuilt.

Zo hebben onze voorvaders gewerkt, gestreden, gezongen en geleefd. En zo nemen wij de fakkel over om verder mede te bouwen aan de schepping van een betere en mooiere wereld. Ik hoop dat dit prachtig boek in alle huisgezinnen van onze streek een ereplaats zal vinden,

en dat ook de jeugd het zal lezen. Dit boek is de geschiedenis van de moedige avontuur van onze dappere en fiere voorouders, die dijken bouwden om het water van de Noordzee buiten te houden, om in onze polders het leven mogelijk te maken, om er te leven als vrije mensen in een vrij land. Deze geschiedenis is voor ons een les en een voorbeeld.

Sinds jaren werkt Lic. M. Coornaert aan dit boek. Hij heeft data en gegevens met geduld verzameld, vergeleken en uitgewerkt. Hij heeft alle gekende bronnen uitgepluisd en ongekende dokumenten in handen gekregen. Met genoegen heb ik hem het archief van de Nieuwe Hazegras Polder (waarvan de oudste stukken dateren uit de vijftiende eeuw) laten inzien, ook de dagboekjes van Philippe-François Lippens (uit mijn persoonlijk bezit), waarin de genoemde, in achttiendeuws nederlands, al zijn activiteiten van 1764 tot 1816 neerpande.

Het is eindelijk ook mijn aangename plicht het gemeentebestuur van Knokke-Heist, de Kultuurraad, en in 't bijzonder ere-burgemeester Mattelaer te bedanken. Zij zijn het die het verschijsen van dit boek mogelijk gemaakt hebben.

GRAAF LEON LIPPENS,
Oud-burgemeester van Knokke
LEOPOLD LIPPENS,
Dijkgraaf van de Nieuwe Hazegraspolder

INLEIDING

Weinig elementen uit het rijke verleden van het graafschap Vlaanderen worden zo graag aangehaald en besproken als de zeearm, die reeds ca. 1040, in het *Encomium Emmae Reginae* vermeld wordt. De bedoelde waterweg heette in die periode de Zinkval, en vanaf de late Middeleeuwen het Zwin. De belangstelling voor het Zwin kwam los, vooral nadat de zeearm in 1872 afgedamd was. Sedertdien hebben allerlei schrijvers een boek of een artikel gewijd aan de geschiedenis van de fameuze vaarweg, hoofdzakelijk aan zijn verslibbing en zijn verdwijnen.

Het is echter waar dat de meeste van deze studies een stevige historische achtergrond missen, ofwel eerder romantisch getint zijn. Vele personen, niet alleen de bewoners van de Zwinstreek zelf, maar ook belangstellenden uit andere gewesten, verlangden naar een diepgaande studie over de befaamde vaarweg en het omringende gebied. Dit verlangen leefde inzonderheid bij de Knokkenaars, omdat het grondgebied van hun gemeente uit het Zwin geboren is, en nog steeds ermee verbonden is.

Om die reden heeft Dr. Eugeen Mattelaer, de toenmalige burgemeester van Knokke, het plan opgevat om een grondige studie over zijn gemeente te laten maken. Vervolgens richtte de Kultuurraad van Knokke zich in 1968 tot de *Geschiedkundige Kring St.-Guthago*. Het bestuur van de Kring heeft de opdracht aan ondergetekende doorgegeven. Op dit ogenblik beschikten we reeds over heelwat historisch materiaal aangaande Knokke en het Zwin, zo-

dat we in 1969 het interessante onderwerp definitief konden aanpakken. Van meet af aan was het duidelijk dat een topografische studie over de gemeente Knokke niet kon geschreven worden zonder de historische geografie van de Zwindelta in ruime mate bij ons werk te betrekken. Dit feit verbreedde onze opgave en vermeerderde het opzoekingswerk. Maar de bijkomende inspanningen leverden een massa onbekende gegevens.

We verzamelden vooreerst zeer nuttige inlichtingen te Brugge. In het Rijksarchief aldaar bevinden zich de documenten, die een zoeker in staat stellen om de historische geografie van een gemeente op te bouwen, nl. de ommelopers of kadasterboeken van de wateringen, de rekeningen van het Brugse Vrije, en tientallen oudere landmeterskaarten. Op de genoemde plaats berusten ook de rekeningen van de parochie en andere archiefstukken, die helpen de geschiedenis van de gemeente opmaken. Daarnaast bevat het Stadsarchief de rekeningen van de stad Brugge, waaruit we honderde details over de scheepvaart op het Zwin putten.

Alle archiefdepots hier vermelden zou ons te ver leiden — de lezer vindt die onder de paragraaf bibliografie — maar een ervan moet bijzonder vermeld worden. De helft van Knokke bevat de polders en de duinen van het Haze-gras. Aanvankelijk konden we over dit gewest weinig documentatie vinden. Toen geraakten we in contact met Graaf en Gravin Leon Lip-pens, die ons op het spoor van het archief van de *Compagnie Immobilière du Zoute*

brachten. Deze laatste is de opvolgster van de Watering van de Zoute Polder, waarin de voornaamste eigenaars van het gehele Hazegras ver- tegenwoordigd waren.

Het archief van het genoemde waterschap ging over naar de Compagnie du Zoute, en wordt nu het Archief Nieuw Hazegras genoemd. De Gentse historicus Victor Fris heeft in het begin van de 20ste eeuw, naar aanleiding van een proces tussen de Belgische Staat en de eigenaars van het Hazegras, de honderde dokumenten gekatalogeerd. Talrijke kaarten, rekeningen van de watering en NHP en ZP, en andere dokumenten lieten ons toe de groei en de bewoning van het Hazegras te volgen. We danken Graaf en Gravin L. Lippens, omdat ze ons de mogelijkheid verschaften om het ANH in zijn geheel te onderzoeken en exciperen. Bij deze gelegenheid ook een woord van

erkentelijkheid voor Mevrouw Charles Serwey- tens de Mercx te Brugge, die haar familie- archief aangaande de Duinen van Serweytens liet raadplegen.

Tenslotte keren we terug naar de Kultuur- raad van Knokke. Van het begin tot het einde hebben de voorzitter, Erik Ruyschaert, en de sekretaris, Antoon Ghekiere, ons geholpen om de financiële last van ons werk te verlichten. Zij zijn het die ons verlost van alle beslom- meringen, die het drukken en uitgeven van een boek meebrengen. We vermelden ook twee bestuursleden van de kring St.-Guthago, de voorzitter René De Keyser en de sekretaris Jos Rau. Beiden waren steeds bereid om raad en aanvullende inlichtingen te verschaffen. Nog een bijzonder woord van dank voor Dr. E. Mat- telaer, die op het laatste ogenblik enkele hin- derpalen uit de weg geruimd heeft.

VERANTWOORDING

In vroegere werken hebben we reeds erop gewezen dat de diepgaande studie van een gemeente, of beter gezegd parochie, moet steunen op de grondige kennis van de topografie. Om dit doel te bereiken raadpleegt de zoeker de landboeken van de onderscheidene waterschappen van de parochie, en ook alle kopiëën die hij kan vinden. Wat Knokke betreft beschikken we over de ommelopers van Reigaarsvliet, Volkaartsgote, Nieuwe Hazegraspolder en Zoute Polder. We ontdekten echter geen volledig landboek betreffende de Oude Hazegraspolder. Steunend op de bedoelde dokumenten en op de kaartenverzamelingen van het RAB situeren we alle percelen, zoals die in de ommelopers omschreven worden, op de kadasterkaart.

Deel I van onze monografie noemen we de topografie en de geschiedenis. Het omvat 7 hoofdstukken. Hoofdstuk I behandelt de eerste faze van de inpoldering, d.w.z. van het begin tot ca 1300. Hier gaat het om de oudste polders van Knokke. De scheepsvaart op het Zwin komt, chronologisch gezien, vóór de tweede faze van de landwinning. Hoofdstuk II beschrijft dan ook het Zwin als vaarweg naar Brugge — de monding lag immers helemaal op het grondgebied van het latere Knokke — en verzamelt talrijke gegevens over de loodsen en de vaarbakens van het Zwin.

In hoofdstuk III volgen we de geleidelijke verslibbing van de Zwinmonding. We behandelen de vele betwistingen om het bezit van het Hazegras, en de vier polders die daaruit voort-

gekomen zijn. De tweede faze van de inpoldering begint in 1627 en eindigt in 1872. Hoofdstuk IV bespreekt het landschap. Wat de tien polders van Knokke betreft vinden we geen rekeningen, die ouder zijn dan de 18de eeuw. Daartegenover beschikken we over massa's details die de duinen beschrijven als een gegeerd jachtterrein en als weidegrond. We trekken dit hoofdstuk door tot in het begin van de 20ste eeuw om te kunnen aantonen hoe de badstad Knokke ca. 1875 in de noordwesthoek van de Zoute Polder ontstaan is, en hoe de rest van de Zoute Polder in 1908 tot Compagnie du Zoute omgevormd werd.

Hoofdstuk V wordt gewijd aan de forten van de Zwinstreek. Steeds hebben oorlogvoerende partijen en zeerovers de vaarweg van Brugge belaagd. We verhalen talrijke gevechten die op en rond het Zwin plaats grepen. Daarin nam de versterkte Sluis een centrale plaats in. We beschrijven ook de opeenvolgende verschansingen langs het Zwin. Dit hoofdstuk loopt door tot de eerste jaren na de Omwenteling van 1830. Het was echter niet mogelijk om de militaire geschiedenis van het Zwin in haar volle omvang te schrijven.

In hoofdstuk VI bepalen we de oorsprong van Knokke. De geschiedenis van een gemeente moet grotendeels op de rekeningen van de parochie en van de kerk steunen. Deze onmisbare dokumenten gaan slechts tot de eerste helft van de 17de eeuw terug. De eigenlijke geschiedenis van Knokke kan bijgevolg pas in die periode beginnen. Voor zover we over inlichtingen be-

LIJST VAN AFKORTINGEN

Aanw.	Aanwinst	sch.	schelling = 12 d.
ABB	Archief Bisdom Brugge	SJH	Sint-Janshospitaal Brugge
ADN	Archives Départementales du Nord	STP	Sint-Pieters-op-de-Dijk, Topografie Geschiedenis en Toponimie tot 1899
AFS	Archief Familie Serweytens	Uitk.	Uitkerke en St.-Jan-op-de-Dijk, Topografie, Geschiedenis en Toponimie tot omstreeks 1900
ANH	Archief Nieuw Hazegras	Verp.	Verpachting
AW	Atlas Waterlopen	Vo	Watering Volkaartsgote
BB	Burg Brugge	WLP	Willem-Leopoldpolder
bg	begin = sekte van een watering	ZP	Zoute Polder
Bl. Wat.	Blankenbergse Watering		
BW	Atlas Buurtwegen		
d.	denier = penning		
Eie	Watering Eiesluis		
G	gemet = 100 R = 44 aren		
Gill.	Fonds Gilliodts		
Grev.	Watering Greveninge		
KH	Koudekerke-Heist, Topografie en Toponomie tot omstreeks 1860		
KOO	Kommissie Openbare Onderstand Brugge		
NHP	Nieuwe Hazegraspolder		
NK	Nieuw Kerkarchief		
OHP	Oude Hazegraspolder		
Omm.	Ommeloper = landboek		
Par.	Parochie		
pd. gr.	pond groten = 12 pd. par.		
pd. par.	pond parisis = 20 sch.		
port.	portefeuille (landmeterskaarten)		
R	roede (Brugse) = 3,85 m		
RAB	Rijksarchief Brugge		
RABR	Rijksarchief Brussel		
RAG	Rijksarchief Gent		
R.d.P.	Rond de Poldertorens, Tijdschrift van de Geschiedkundige Kring St.-Guthago		
Reig	Watering Reigaarsvliet		
Reg.	Register		
Rek.	Rekening		
Rez.	Rezolutieboek		
RH	Rekenhof		
RV	Registers Brugse Vrije		
SAB	Stadsarchief Brugge		
SAG	Stadsarchief Gent		
SBR	Stad Brugge, Rekening		